

**ПОЛТАВЦІ В РИМІ: ЛІТНЯ ШКОЛА
«ПОСТАТЬ ПАТРІАРХА ЙОСИФА СЛІПОГО
В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНИХ ЦЕРКОВНИХ І
ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН» (8-16 ЛИПНЯ 2017 РОКУ)**

У липні 2017 року в Римі відбулася літня школа «Постать патріарха Йосифа Сліпого в контексті міжнародних церковних і політичних відносин». Її організаторами виступили Інститут історії Церкви та Інститут св. Климента-Папи Українського Католицького Університету, а також Товариство «Свята Софія» в Римі. У роботі школи брали участь кандидат історичних наук, докторант кафедри історії України Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка І. Сердюк та аспірантка цієї ж кафедри В. Терещенко.

Школа мала міждисциплінарний характер. Йшлося про бачення через призму діяльності Йосифа Сліпого великого спектру церковної, політичної, соціальної історії України та Європи ХХ століття. Учасники мали змогу на місцевості зануритися в релігійну історію Риму та Італії і побачити їх різноманітний «український складник». Цим організатори змогли максимально інтенсифікувати роботу школи та реалізувати основну мету – обговорення, обмін досвідом і знаннями, кооперування наукової спільноти. Традиційна наукова частина школи (лекції, доповіді, дискусії) була організована у вигляді блоків – лекція запрошеного лектора та три-чотири доповіді учасників.

Першим доповідачем був о. Андрій Михайлейко (Айхштет), який представив лекцію «Між Сталіном та Гітлером. Йосиф Сліпий та виклики тоталітаризмів у період Другої світової війни (1939-1945 роки)». Володимир Бірчак (Київ) поділився своїм досвідом роботи з фондами архіву СБУ та своїми знахідками маловідомих матеріалів, котрі можуть бути застосовані до вивчення життя та діяльності Йосифа Сліпого, зокрема: бачення його постаті працівниками радянських органів держбезпеки, у середовищах націоналістичного підпілля, духовенства, мешканців Галичини. Доповідь Світлани Гуркіної (Львів) була сконцентрована довкола взаємовідносин двох схожих, але почасти антагоністичних постатей – Кира Йосифа Сліпого та отця Йосифа Кладочного (історика церкви, «агента» кількох розвідок). На прикладі останнього доповідачка яскраво показала як життя непересічного священика все ж розривається між світським і релігійним. Ніна Поліщук (Львів) презентувала розвідку, присвячену різним аспектам перебування Йосифа Сліпого в ув'язненні у таборах ГУЛАГу.

Окремий блок доповідей під модеруванням о. Богдана Праха (Львів) сконцентрувався довкола співпраці митрополита Йосифа Сліпого з релігійними спільнотами та паствою. Так, доповідь с. Андреї Маслій (Івано-Франківськ) показала важливу роль діяльності сестер-черниць і ченців (передусім згромадження св. Вікентія) у зв'язках ув'язненого митрополита із священиками, поширенню його послань до пастви. Це наочно пояснює те, як митрополит з ув'язнення міг керувати УГКЦ. Виступ с. Дарії Турків (Рим) був присвячений ролі сестер Чину св. Василя Великого у житті Йосифа Сліпого (1963-1984 роки). Доповідачка акцентувала увагу на особах, котрі перебувають у тіні відомих постатей, організують їхній побут, упорядковують бібліотеку та архів тощо. Світлана Штука (Тернопіль) розповіла про пастирські візити Йосифа Сліпого. Патріарх упродовж 1967-1973 років відвідав 14 країн, де була представлена УГКЦ.

Блок під модеруванням о. Івана Дацька (Львів/Рим) розпочався з лекції самого модератора, котрий тривалий час був особистим секретарем патріарха Йосифа Сліпого і дуже добре знав його особисто. Лектор поставив собі за мету представити патріарха як людину: як виглядав його день, які страви він любив, які книги читав. Йосиф Сліпий був також представлений, також, як любитель тварин і завзятий колекціонер. «Ми не знали, що з тим дрантям робити», – говорить о. Іван Дацько. Кожна велика людина мала свої маленькі слабкості, і церковні діячі не були винятком. Як секретар Йосифа Сліпого, лектор не міг обійти увагою цікавих деталей, про те, що патріарх був далеко не педантичним, його робочий стіл був страшенно захарашений, а «як Блаженніший шукав документи, то він ставав Мефістофелем». На спроби відповідних зауважень підлеглих він відповідав: «де великі порядки, там малі маєтки». Великий сюжет лекції стосувався зв'язків, знайомств, зустрічей Йосифа Сліпого із світовими політичними лідерами (Конрадом Аденауером, Джиммі Картером, Джеральдом Фордом, Жоржем Помпідю, Джуліо Андреотті і багатьма іншими).

Доповідь Катерини Будз (Київ) присвячена чиннику УГКЦ у взаємовідносинах між Ватиканом та РПЦ у 1960-х роках (у першу чергу через призму стосунків із спостерігачами від РПЦ на II Ватиканському соборі). «Унійне» питання, на перший погляд формально далеко другорядне, так чи так поставало як точка перетину великої політики обох церков. Отець Михайло Михайлець (Ужгород) презентував дослідження «східної політики» (ostpolitik) Ватикану в баченні

патріарха Йосифа Сліпого. Останній важко сприймав спроби Папи Івана XXIII налагодити стосунки з Москвою, зокрема й ціною поступок, що однак уважалось необхідним для захисту вірян, котрі були громадянами СРСР. Ця ж проблема знайшла логічне продовження у презентації Володимира Мороза (Тернопіль). Він визначив *ostpolitik* таким собі болючим місцем, котре ускладнювало стосунки Йосифа Сліпого і з папою Іваном Павлом II. Натомість патріарх дуже продуктивно співпрацював із префектом Конгрегації Східних Церков Владиславом Рубіном – першим українцем на цій посаді. Завершила даний блок доповідь Миколи Міщенка (Рим), де з точки зору канонічного права аналізувався тривалий процес синодальних змагань УГКЦ. Скликання синоду було важливим кроком до отримання церквою патріаршого статусу, однак через низку політичних причин цей процес затягнувся на десятиліття.

Лекція Мирослава Мариновича (Львів) була присвячена життєвим труднощам і випробуванням на складному шляху Йосифа Сліпого. Обравши свого наступника, патріарх Андрей Шептицький був свідомий того, що Йосифу Сліпому рано чи пізно доведеться зазнати переслідувань і тиску з боку радянської влади. На жаль, це відбулося рано і затяглося на тривалий час. У цьому сенсі особистий досвід доповідача накладається на біографію Йосифа Сліпого, відтак лекція виявилася емоційною та насиченою цікавими деталями. Повідомлення Андрія Яремчука (Чернівці) стосувалося діяльності Кир Йосифа Сліпого на міжнародній арені у процесі руху за Патріархат. Доповідь Анатолія Бабинського була присвячена Патріархальному руху в США. Йшлося у першу чергу, про мирянські ініціативи як механізми, котрі підживлювали такий рух. Подібні дослідження ускладнені браком досліджень соціології та психології діаспори, однак вони дуже важливі для вивчення ініціатив «знизу». Про особливості Патріархального руху, однак вже на прикладі Бельгії, розповів о. Руслан Піх (Антверптен). Дане питання набуло гострої політичної ваги для бельгійського греко-католицького духовенства, а тому доволі радикально розділило його.

У лекції о. Юрія Авакумова (Нотр-Дам) багато говорилося про Йосифа Сліпого, який «не відбувся». Майбутній патріарх мав усі перспективи стати великим вченим і заснувати школу наукової візантиністики, однак тривале ув'язнення в радянських таборах це унеможливило. Пізніше, у багатьох своїх текстах Йосиф Сліпий неодноразово звертався до питання візантійської спадщини, але окремих спеціальних досліджень з-під його пера так і не з'явилося. Відтак і до сьогодні греко-католицька церква перебуває під впливом конфесійно-православного дискурсу про Візантію. Доповідь Андрія Домановського (Харків) розвинула тези о. Юрія Авакумова про візантинізацію УГКЦ як модернізацію та екуменізацію (діалог церков «вселенської широти»). Для цього доповідач порівнює тези пастирського листа Григорія Хомишина «Про візантійство» (1931 рік) і виступу Йосифа Сліпого «Візантинізм як форма культури» на унійній конференції у Пінську (1933 рік). Виступ Вікторії Терещенко (Полтава) мав більш узагальнюючий філософський характер і описував стосунки патріарха Йосифа Сліпого з радянським суспільством як зіткнення двох різних ментальностей із протилежними ціннісними орієнтаціями.

У ході літньої школи також обговорювалася проблема прокладання містків між фахівцями з історії УГКЦ та українською історичною спільнотою, а також перспективи популяризації постаті Йосифа Сліпого на суспільному рівні та в

комеморативних практиках. Цих аспектів стосувалася доповідь Ігоря Сердюка (Полтава). На прикладі сайту historians.in.ua були порушені питання представленості історії УГКЦ в науковому інтернет-середовищі, відвідуваності публікацій, особливостям їхнього обговорення. Презентація Ольги Вакало знайомила з особливостями розкривання образу Йосифа Сліпого у тележурналістиці. Доповідачка поділилася власним досвідом створення документалістики, а слухачі побачили приклади фахових і не надто професійних підходів. Як з'ясувалося, у різних сюжетах почасти використовуються ті самі «класичні» кадри, у котрі, однак, можуть вкладатися різні сенси. На жаль, навіть загалом якісні телепередачі можуть містити містифікації та перекручення, а це може підірвати довіру глядачів. Склалося враження, що журналісти сприймають істориків-науковців, як окрему монолітну спільноту, представники якої не прагнуть долучатися до створення фільмів чи передач, а потім прискіпуються до деталей. Це ж стосується і сюжетів про Андрея Шептицького та Йосифа Сліпого.

Діяльність школи завершував круглий стіл «Спадщина Патріарха Йосифа в Римі: виклики і можливості». Модератор (Олег Турій), диспутанти (о. Іван Дацько, Оксана Кулаковська (Київ), Олександр Ласкін (Львів), Ірина Фенно (Київ), Марія Чубата (Львів)) та учасники обговорили традиційне питання «як бути далі?». Українська греко-католицька церква у Римі має багату спадщину – від пам'яток архітектури до великих колекцій унікальних документів (напр. так званий «архів ЗУНР»). Ці набутки повинні приносити максимальну користь науковцям і популяризувати Україну в світі.

Як і годиться добрій літній школі, вона не замкнулася винятково на лекціях і доповідях. Учасники мали змогу на власні очі побачити багато об'єктів важливих для історії як УГКЦ, так і християнства загалом, познайомитися з діяльністю монастирів, духовних навчальних закладів, української редакції Радіо Ватикану. Такі симпозиуми дослідників історії церкви, богословів і релігієзнавців суттєво розширили горизонти розуміння механізмів функціонування церковних інституцій і змусили задуматися про традиційно недооцінений істориками релігійний чинник суспільного буття.

І. О. Сердюк

* * *